23

Pensioenfondsen worden **in de verdediging gedrukt**. Is er een uitweg?

tekst ***Paul de Ruijter***

TOEKOMST

voor het pensioenfonds als vereniging van deelnemers

Bestuurders en professionals van branche- en vakverenigingen worden uitgedaagd om het pensioenfonds te verdedigen. Het is een lastig uit te leggen onderwerp maar ook een kans om de toekomst te grijpen.

De Nationale Pensioendialoog die deze zomer is gestart door Jetta Klijnsma houdt vele bestuurders en professionals van branche- en vakverenigingen aan het werk. Nederland heeft een sterk ontwikkeld en goed presterend pensioenstelsel maar toch wordt het ter discussie gesteld. Het draagvlak wordt steeds meer het echte probleem. Het pensioenfonds wordt gezien als iets uit het verleden. Toch is een pensioenfonds in feite heel modern. Het past bij trends als de 'deeleconomie' en 'de opkomst van communities'. Steeds meer pensioenfondsen zoeken naar versterking van het draagvlak. Zij stellen niet de uitvoering van de regeling, maar de deelnemer centraal. Deelnemers krijgen meer te zeggen en te kiezen. Heeft het pensioenfonds als moderne community weer toekomst?

Goede prestaties | Waar veel staten, banken en verzekeraars tijdens de crisis in zware financiële problemen kwamen, waren de pensioenfondsen een bron van stabiliteit. Afgezien van een korting in sommige gevallen is bij geen enkel pensioenfonds de pensioenuitkering in gevaar gekomen en hebben de meeste pensioenfondsen het vermogensverlies van 2008 alweer ruimschoots gecompenseerd. Gemiddelde beleggingsrendementen van boven de 7% over de afgelopen tien jaar zijn geen uitzondering. Waarom dan toch zoveel gedoe over pensioenfondsen?

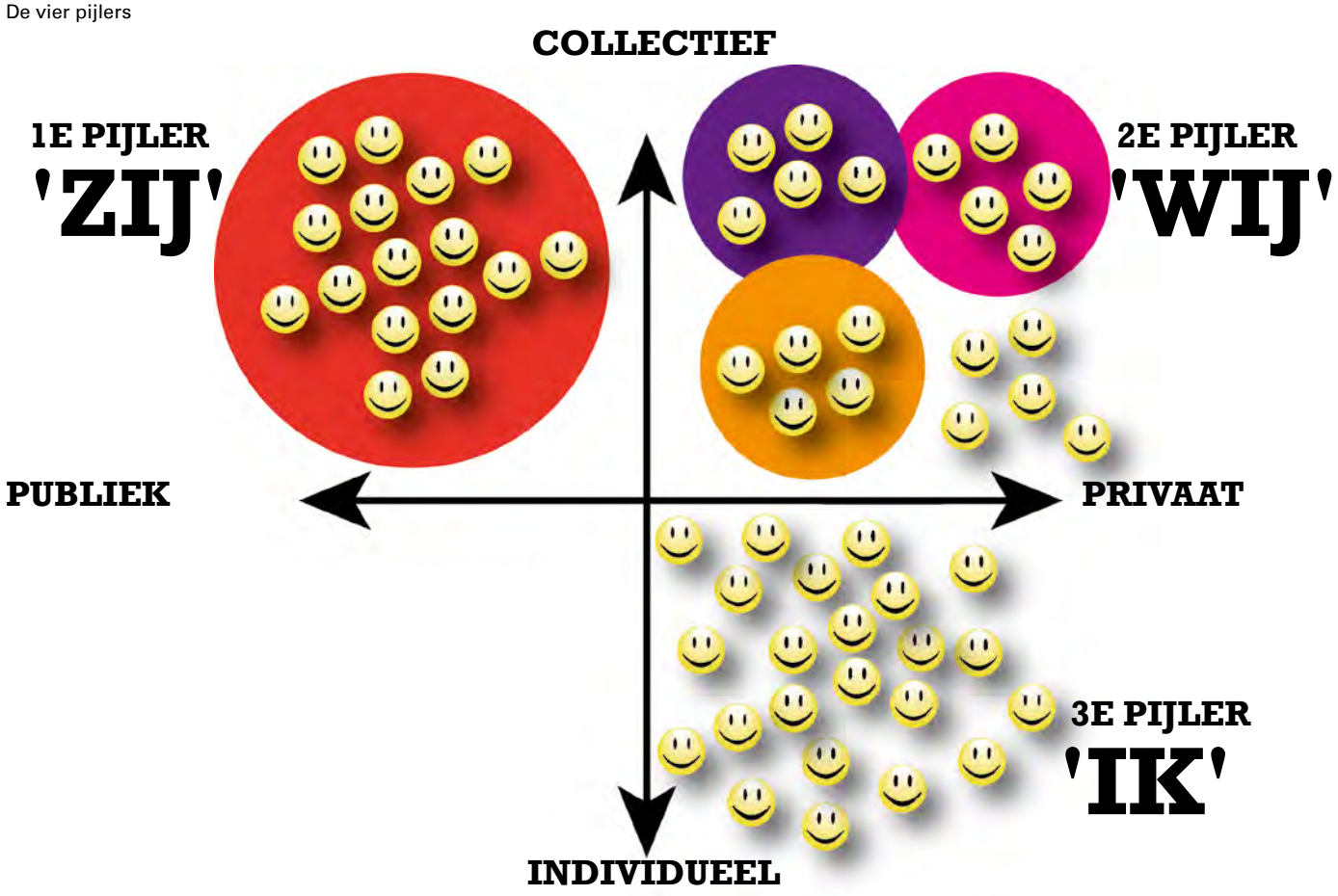
Lage rente | Kern van het probleem ligt in het feit dat staten en banken nog zwaar in de schulden zitten. Om deze schuldpositie hanteerbaar te houden, houdt de ECB de rente kunstmatig extreem laag. De meeste overheden en banken komen namelijk wederom in acute problemen wanneer de rente weer zou stijgen. Zeer uitzonderlijke beleidsmaatregelen, zoals kwantitatieve verruimingen (giraal geld 'bijdrukken') en opkoopprogramma's, zorgen ervoor dat de rente nu historisch laag staat. En omdat de overheid en DNB hebben bepaald dat de berekening voor de toekomstige pensioenverplichtingen wordt gemaakt op basis van deze rente lijken de pensioenverplichtingen harder te stijgen dan het pensioenvermogen. Het pensioenvermogen verdubbelde in de afgelopen tien jaar van 490 miljard in 2003 naar boven de 1000 miljard nu. De enige reden dat de dekkingsgraad onder de vereiste 100% dreigt te komen is doordat er met lage rente moet worden gerekend als veronderstelling van toekomstig rendement. De beste oplossing zou zijn het kunstmatig verruimen van de geldhoeveelheid door de ECB te stoppen. Goed voor Nederlandse spaarders en pensioenopbouwers, maar overheden en banken willen dat niet. En dus hebben we in Nederland nu een debat over ons pensioenstelsel, dat in alle internationale vergelijkingen van pensioenstelsels steevast tot de Top-3 van de wereld behoort.

Verkeerde discussie? | Door de lage rente hebben veel pensioenfondsen moeten korten op de indexatie en soms zelfs op de uitkering zelf. Dat heeft het vertrouwen in de pensioenfondsen geen goed gedaan. Iedereen dacht dat geïndexeerd pensioen gegarandeerd was. Staatssecretaris Jetta Klijnsma heeft daarop besloten het pensioenstelsel ter discussie te stellen. Het gaat haar daarbij expliciet om een aantal samenhangende fundamentele vraagstukken:

- de wijze en mate van collectiviteit;
- de gewenste ruimte voor maatwerk en keuzevrijheid;
- de vorm en mate van solidariteit.

Wat opvalt is dat Klijnsma met deze vragen vooral de tweede pijler ter discussie wil stellen. Ofwel, datgene wat werknemers en werkgevers – of beroepsgenoten onderling – samen collectief en solidair regelen. Ze stelt het stelsel dat uitzon-

De vier pijlers

derlijk goed heeft gefunctioneerd tijdens de crisis ter discussie en vergeet twee veel belangrijkere onderwerpen voor debat, namelijk daar waar de problemen echt liggen: bij de eerste en derde pijler.

De andere pijlers | In *a*ndere Europese landen is de afgelopen jaren flink gekort op de eerste pijler. Door de grijze druk, de oplopende staatschuld en in de toekomst minder inkomsten uit aardgas is het de vraag of de eerste pijler, met 0% dekkingsgraad (!) ook in ons land toekomstvast is. Gezien de onzekerheid over de eerste pijler is het eerder noodzakelijk dat er meer pensioen in de andere pijlers wordt opgebouwd en niet minder. Daarvoor zijn de derde of vierde pijler niet direct de beste kandidaten. De vertrouwenscrisis door de woekerpolisaffaire, de daling van de huizenprijzen, failliete banken en extreem lage spaarrentes maken het moeilijk om zelf vermogen op te bouwen in de derde of eventueel vierde pijler. Willen we echt dat de tweede pijler meer gaat lijken op deze pijlers? Gaan we kiezen voor een verschuiving van de tweede naar de derde en vierde pijler, met alle risico's van dien?

Dialoog aangaan | Het wordt tijd dat werknemers en werkgevers samen optrekken om de verworvenheden van de tweede pijler te verdedigen en de dialoog echt aan te gaan. Stel vragen bij waar het probleem echt zit: hoe veilig zijn eerste en derde-pijleroplossingen? Het belang van de Rijksoverheid ligt meer op de korte termijn – belastinginkomsten – dan op de lange termijn – pensioeninkomens van de burgers.

Twee smaken | De unieke positie van de Nederlandse pensioenfondsen als privaatrechtelijke collectieven, dus als aparte instituten naast overheid en markt, wordt in het buitenland niet altijd begrepen. In Frankrijk en Griekenland zijn pensioenen uitsluitend een zaak van de overheid. In bijvoorbeeld de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk liggen de risico's van pensioenen vooral bij het individu. Beide varianten zijn overigens niet echt wenselijke scenario's, maar wel realistische voor de toekomst van ons pensioenstelsel. Ook in Brussel, waar steeds meer regelgeving voor de financiële sector vandaan komt, kent men namelijk slechts twee smaken als het over oudedagvoorziening gaat: collectief bij de overheid of individueel door de markt. En dat zou voor Nederland geen verbetering betekenen. Wie wil voor zijn pensioen afhankelijk zijn van enerzijds sociale (on)zekerheid vanuit de overheid en anderzijds van de marktpartijen die al een decennium bezig zijn het vertrouwen van de maatschappij terug te winnen na meerdere schandalen?

Unieke NL-smaak | De inzet in de huidige pensioendialoog zou dan ook moeten zijn om het unieke stelsel dat we in Nederland kennen te behouden en aan te passen aan nieuwe behoeften van deelnemers. In Nederland ligt het eigendom van pensioen bij privaatrechtelijke collectieven. Niet bij de overheid, maar ook niet bij het individu. Individuen kunnen immers fundamentele onzekerheden als een decennium van lage rendementen of het stijgen van de levensverwachting, in hun eentje niet beheersen. In de markt kunnen alleen gekende risico's, tegen een hoge vergoeding, worden afgedekt. Een recente studie van CPB en Netspar liet zien dat zelfs bij onrealistische veronderstellingen als het mogen doorbeleg-

gen na pensionering én verplichtstelling, een individueel systeem 3% duurder is dan ons collectieve systeem. Ook het verschuiven van de risico's van het collectief naar het individu zoals in het Verenigd Koninkrijk in de jaren negentig is gebeurd, maakt dat er daar met weemoed wordt gekeken naar het Nederlandse systeem. De individualisering van het pensioen daar heeft hoge kosten, lagere rendementen en miljarden aan claims ter vergoeding van onjuiste advisering tijdens de transitie gekost. Laten we ons Nederlandse privaatrechtelijk en toch collectieve systeem koesteren. Het is niet voor niets een van de drie beste systemen in de wereld volgens internationaal pensioenadviesbureau Mercer.

Andere wensen | Het feit dat we een in internationaal opzicht goed pensioensysteem hebben en dat de collectieve oplossingen in de tweede pijler daarin een stevig fundament vormen, betekent niet dat er niet hoeft te worden veranderd. Deelnemers werken niet meer hun hele leven voor één bedrijf of één bedrijfstak. De arbeidsmobiliteit is enorm toegenomen, resulterend in een stijging van het aantal slapers tot vaak 30% van het totaal aantal deelnemers.
Voor inkomenssolidariteit is steeds minder draagvlak. Vooral omdat deze, vaak omgekeerd aan de situatie voor de AOW, van arm naar rijk, van man naar vrouw en van laag- naar hoogopgeleid is. Dat verdient zeker aanpassing waar dat kan en mag.
Ook is er steeds meer behoefte aan keuzevrijheid. Door de technologie is dat ook steeds beter mogelijk, juist bij collectieve systemen kan dat door de schaal steeds gemakkelijker worden geboden.

Niet vanzelf goed | Maar wat vooral nodig is, is een omslag in oriëntatie. Vroeger hoefde geen enkele deelnemer echt na te denken over zijn pensioen. Het was allemaal goed voor hem of haar geregeld. Gewoon je UPO in de map stoppen en het kwam vanzelf goed. Het besturen van een pensioenfonds was vooral het goed uitvoeren van de regeling en zorgen dat je je aan de regels hield. Maar tegenwoordig willen en verdienen deelnemers meer inzicht in hun persoonlijke situatie. Vooral bij deelnemers die vaak zijn veranderd van werkgever en sector. Bij welk pensioenfonds wil je je pensioen consolideren, en bouw je nog wel genoeg op? Deelnemers die zzp'er zijn geworden verdienen helemaal extra aandacht van pensioenfondsen. Zij lopen immers het grootste risico in de toekomst.

Zeggenschap terughalen | Steeds meer pensioenfondsen erkennen dit. Zij stellen de deelnemers centraal en werken aan een verbeterde directe communicatie met alle deelnemers. Deelnemers verwachten van het bestuur ook steeds meer dat ze niet alleen de regeling goed uitvoeren, maar ook opkomen voor hun belangen. Want het lijkt er namelijk steeds meer op dat de toekomst van het pensioen wordt bepaald door de politiek en niet meer door de mensen van wie het opgebouwde kapitaal daadwerkelijk is, het collectief van deelnemers in het fonds.

Pensioenvereniging | Pensioenfondsen zijn weliswaar juridische stichtingen en geen verenigingen, maar omdat steeds meer fondsen de deelnemer centraal stellen krijgen zij steeds meer het karakter van een vereniging, van en voor de leden. Zij leggen maandelijks premie in en zijn voor een goede oudedag grotendeels afhankelijk van het functioneren van het pensioenfonds. Alle deelnemers (de huidige werknemers die premie betalen, de vertrokken werknemers die een pensioenaanspraak hebben en de pensioengerechtigden) zijn vaak 'lid voor het leven'. De sociale partners zijn hoeder van het privaat rechtelijk, collectieve systeem, maar in een pensioenfonds gaat het uiteindelijk om alle deelnemers. Ook om diegene die niet meer bij de werkgever werkt of die geen lid is van een vakbond. Het zou voor pensioenfondsen dan ook nuttig kunnen zijn om de gelijkenissen met het verenigingsmodel te onderkennen en er lering uit te trekken.

Een stem | Zo zou het betrekken van leden, wat bij verenigingen een voorwaarde is om te kunnen functioneren, bij pensioenfondsen een stuk beter kunnen. Deelnemers er bewust van maken dat ze bij de club horen – ook degenen die inmiddels geen premie meer inleggen maar dat in het verleden wel hebben gedaan – en, het betrekken en mobiliseren van deelnemers zou in de huidige dialoog over de toekomst van grote waarde kunnen zijn. Immers, in de nationale dialoog over de toekomst van pensioen helpt het wanneer de bestuurders met recht namens de miljoenen deelnemers van de fondsen praten. ←

Paul de Ruijter *is auteur van 'Vereniging met Toekomst' en 'Klaar om te wenden – handboek voor de Strategy', dat inmiddels een tweede druk heeft. Onlangs verscheen de Engelse vertaling met de titel 'Scenario Based Strategy-Navigate the Future'. Ruijter is daarnaast Lecturer in het Executive Pensions Program van Nyenrode Business Universiteit.*